

SỰ CẠNH TRANH VỊ THẾ GIỮA TRUNG QUỐC VÀ ÁN ĐỘ TẠI CHÂU PHI NHỮNG NĂM ĐẦU THẾ KỶ XXI

*Trần Bách Hiếu**

Có thể nhận thấy châu Phi hiện nay đang trực diện đối mặt với những làn sóng đầu tư, thăm dò ồ ạt và nhiều chưa từng thấy từ phía Trung Quốc và Ấn Độ. Cả Trung Quốc và Ấn Độ đều là hai nước có tốc độ tăng trưởng kinh tế hàng đầu thế giới, có vũ khí hạt nhân và có dân số lớn nhất nhì thế giới. Và dường như châu Phi cũng đã nhận thức được rằng hai nước này chính là những nhà đầu tư lớn, thị trường lớn của châu Phi. Ngược lại, châu Phi cũng đang hiện hữu trên thế giới với hình hài của một “vùng đất hứa” - một thị trường đầy hứa hẹn với các nước và tổ chức trên thế giới. Thực tế những năm đầu thế kỷ XXI đang chứng minh sự gia tăng ảnh hưởng của cả Trung Quốc và Ấn Độ đến châu Phi là để tìm kiếm lợi ích và đặc biệt là nhằm khẳng định vị thế của mình.

1. Đối với Trung Quốc

* Thạc sĩ, Bộ môn Khoa học Chính trị,
Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn

Những năm đầu thế kỷ XXI, Trung Quốc được mệnh danh là “công xưởng của thế giới”. Trung Quốc đang cố gắng tiếp cận các tài nguyên châu Phi mà họ thiếu thốn ở trong nước. Bên cạnh đó, châu Phi cũng là một thị trường hấp dẫn các công ty Trung Quốc vốn đang phải đối mặt với sự cạnh tranh ngày càng lớn ở nội địa.

Quan hệ truyền thống của Trung Quốc với các nước châu Phi đã giúp Trung Quốc rất nhiều trên mặt trận ngoại giao trên thế giới vì các nước châu Phi thường bỏ phiếu như là một khối trong các cơ quan quốc tế. Các nước châu Phi đã ủng hộ Trung Quốc rất mạnh mẽ trong việc chống lại các nghị quyết tại Liên hiệp quốc của một số nước phương Tây tố cáo Trung Quốc về vấn đề vi phạm nhân quyền. Các nước châu Phi cũng giúp Trung Quốc loại bỏ hết tất cả mọi yêu cầu của Đài Loan gia nhập Tổ chức Y tế thế giới (WHO) và các tổ chức quốc tế khác. Ngoài ra, các nước châu Phi còn giúp Trung Quốc

thắng cuộc đấu thầu đăng cai Thế vận hội năm 2008 và Hội chợ thế giới (World Expo) năm 2010.¹

Chiến lược của Trung Quốc đối với châu Phi là tiếp cận các nguồn lực mà lâu nay chưa được khai thác. Chiến lược đó đòi hỏi một sự đầu tư rộng khắp vào lĩnh vực khai mỏ, thăm dò dầu khí, xây dựng cơ sở hạ tầng như đường ống dẫn dầu, đường bộ, đường sắt, các nhà máy điện... Hiện nay, khoảng 30% tổng số dầu mỏ Trung Quốc nhập là từ châu Phi, chủ yếu từ Sudan, Angola, và Congo-Brazzaville. Năm 2005, Trung Quốc nhập 2,6 triệu thùng dầu mỗi ngày, trong đó khoảng 800 ngàn thùng là từ 3 nước nói trên. Theo Quỹ Tiền tệ Quốc tế (IMF), hàng xuất khẩu chủ yếu của Angola là dầu và 99% xuất khẩu của Sudan cũng là dầu. Trung Quốc hiện nay mua 35% tổng số dầu xuất khẩu của Angola và 65% tổng số dầu xuất khẩu của Sudan. Lượng dầu Trung Quốc mua từ Sudan tương đương 7% tổng lượng dầu Trung Quốc cần dùng. Hiện nay khoảng 40% các xí nghiệp dầu mỏ tại châu Phi là của Trung Quốc.²

Hơn nữa, có thể nói việc tăng cường tình đoàn kết và hợp tác với các nước châu Phi từ lâu đã trở thành một trong những mục tiêu lớn trong chính sách đối ngoại độc lập và hoà bình của Trung Quốc. Mục tiêu chính sách đối ngoại của Trung Quốc hiện nay và trong hai thập niên tới là tạo dựng môi trường quốc tế hòa bình, ổn định, tạo điều kiện thuận lợi thực hiện công cuộc hiện đại hóa, tăng cường sức mạnh tổng hợp quốc gia, đồng thời nâng cao vai trò và ảnh hưởng của Trung Quốc ở khu vực và trên trường quốc tế, vươn lên thành một cường quốc toàn diện trên thế

giới.³ Không chỉ thiết tha với việc gìn giữ và phát triển quan hệ hữu nghị truyền thống Trung Quốc - châu Phi, coi trọng những lợi ích cơ bản của hai bên, Trung Quốc còn quan tâm tới việc thiết lập và phát triển một loại hình đối tác chiến lược mới với châu Phi, mang đặc điểm bình đẳng, tin tưởng lẫn nhau về mặt chính trị, hợp tác trên tinh thần “cùng thắng” về mặt kinh tế và tăng cường giao lưu trong lĩnh vực văn hoá. Những nguyên tắc và mục tiêu chủ đạo trong chính sách của Trung Quốc đối với châu Phi có thể được tóm lược như sau: Thứ nhất, duy trì tình hữu nghị chân thành và đối xử bình đẳng; Thứ hai, đảm bảo hai bên cùng có lợi hướng tới sự phát triển cùng chia sẻ; Thứ ba, ủng hộ lẫn nhau và phối hợp chặt chẽ; Thứ tư, học hỏi lẫn nhau, cùng nghiên cứu những con đường phát triển; Thứ năm, nguyên tắc một nước Trung Quốc duy nhất là nền tảng chính trị trong việc thiết lập và phát triển quan hệ của Trung Quốc với các quốc gia châu Phi cũng như với các tổ chức trong khu vực. Trên thực tế thì một trong những điều kiện về chính trị mà Trung Quốc đặt ra cho các nước châu Phi là để có được đầu tư của Trung Quốc các nước này phải chấp nhận chính sách một nước Trung Quốc và phải khước từ Đài Loan. Hiện nay chỉ có 5 nước còn quan hệ với Đài Loan là Gambia, Burkina Faso, Sao Tome, Swaziland và Malawi. Nhưng Trung Quốc mong rằng với những hứa hẹn về viện trợ và đầu tư các nước này sẽ dần dần cắt đứt các quan hệ với Đài Loan.⁴

Như vậy, trong những năm đầu thế kỷ XXI, quan hệ Trung Quốc - châu Phi đã được xây dựng trên cơ sở đôi bên cùng có

lợi, Trung Quốc rất cần thị trường châu Phi và ngược lại châu Phi rất cần sự đầu tư từ phía Trung Quốc. Là một thị trường lớn, tiềm năng lớn nhưng dường như châu Phi vẫn chưa tìm được lối đi chung cho con đường thịnh vượng của cả châu lục. Trong thực tế, Trung Quốc đã rất nhạy bén với thị trường châu Phi bằng việc đặt mục tiêu đầu tư, khai thác thị trường đôi bên “cùng thắng” với châu Phi như một nội dung cốt yếu trong chính sách đối ngoại của quốc gia này với châu Phi.

2. Đối với Ấn Độ

Trong lịch sử, Ấn Độ đã từng xây dựng quan hệ chặt chẽ với châu Phi và kiên trì ủng hộ cuộc đấu tranh giành độc lập của các nước châu Phi nhằm chống lại chủ nghĩa thực dân bảo hộ châu Âu. Nhưng ảnh hưởng của Ấn Độ tại châu lục này đã phai nhạt trong mấy thập niên qua khi Ấn Độ tập trung vào việc xây dựng quan hệ bang giao chặt chẽ hơn với các nước đối tác lớn trên thế giới như Mỹ hay EU. Tuy nhiên, trong những năm đầu thế kỷ XXI, Ấn Độ đã và đang có nhiều hoạt động nhằm thắt chặt thêm mối quan hệ Ấn Độ - châu Phi nhằm mục tiêu nâng cao vị thế chính trị của mình trong khu vực giàu tài nguyên này. Điển hình là tại Hội nghị thượng đỉnh Ấn Độ - châu Phi diễn ra vào tháng 4/2008, Thủ tướng Ngoại giao Ấn Độ cho rằng cả hai bên sẽ hợp tác trong các lĩnh vực như nông nghiệp, an toàn thực phẩm, phát triển tài nguyên, nhân sự và phát triển cơ sở hạ tầng. Ngoài ra, Ấn Độ và châu Phi cũng có tiềm năng hợp tác đáng kể trong các lĩnh vực năng lượng và khai khoáng. Số đông người gốc Ấn Độ đang định cư ở Đông Phi là nhân

tố quan trọng có thể giúp tăng cường các mối quan hệ hợp tác song phương giữa Ấn Độ và châu Phi. Các chuyên gia phân tích chính trị cho biết Ấn Độ chủ trì hội nghị này để điều chỉnh điều họ gọi là sự lợi là của New Delhi đối với châu Phi trong mấy thập niên vừa qua.⁵ Hội nghị diễn ra trong bối cảnh quan hệ hợp tác song phương Ấn Độ - châu Phi đã và đang đạt những kết quả tích cực. Kim ngạch thương mại giữa Ấn Độ và châu Phi đã tăng từ 967 triệu USD năm 1991 lên hơn 20 tỷ USD năm tài chính 2006-2007. Đồng thời, châu Phi đang là khu vực được nhiều nước lớn như Trung Quốc, Mỹ... quan tâm.⁶ Phát biểu ý kiến tại hội nghị, Thủ tướng Ấn Độ Manmohan Singh nhấn mạnh rằng đã đến lúc Ấn Độ và châu Phi cần tạo ra một cơ cấu mới để cùng nhau hợp tác. Ông cũng tuyên bố kế hoạch ưu đãi thuế cho hàng hoá xuất khẩu của 50 nước nghèo vào Ấn Độ. Trong đó có 34 nước châu Phi. Thủ tướng Ấn Độ cho biết, trong 5 đến 6 năm tới, Ấn Độ sẽ tài trợ cho các dự án trị giá hơn 500 triệu USD tại châu Phi, trong đó ưu tiên các dự án phát triển cơ sở hạ tầng các ngành đường sắt, công nghệ thông tin, viễn thông và điện lực. Trong 5 năm qua, Ấn Độ đã dành cho các quốc gia và các tập đoàn kinh doanh của châu Phi các khoản tín dụng tổng trị giá 2,15 tỷ USD và dự kiến sẽ tăng gấp đôi lên 5,4 tỷ USD trong 5 năm tới. Hội nghị cấp cao New Delhi không chỉ củng cố và nâng cao vị thế của các nước đang phát triển, mà còn tiến tới việc Ấn Độ xoá nợ cho các nước nghèo nhất trên thế giới, trong đó có nhiều nước châu Phi.⁷ Hơn nữa, Ấn Độ cũng muốn có ảnh hưởng lớn hơn về chính trị tại châu Phi để có thể quy tụ được hậu thuẫn của khối lớn các quốc gia trên lục địa này về

các vấn đề toàn cầu như cải tổ Hội đồng Bảo an Liên hiệp quốc, các cuộc thương nghị về mậu dịch thế giới, và sự biến đổi khí hậu. Nhưng nhiệm vụ chinh phục châu Phi có thể không dễ dàng.

Các động thái trên đã chứng tỏ: Ấn Độ đang gia tăng ảnh hưởng mạnh mẽ tại châu Phi, từ đó trở thành một trong những đối thủ cạnh tranh trực tiếp với Trung Quốc trong việc tranh thủ các nước châu Phi giàu tài nguyên và có thị trường rộng lớn không chỉ về mặt kinh tế mà còn về mặt chính trị. Ấn Độ là quốc gia công nghiệp mới nổi, nằm trong nhóm G20 cùng Trung Quốc, châu Phi là châu lục có vị trí sát sườn của Ấn Độ, ít nhiều có những nét tương đồng về địa lí, thuận lợi về giao thương và chia sẻ trách nhiệm trước những vấn đề toàn cầu như đói nghèo, dịch bệnh và thiên tai dễ dàng hơn. Có lẽ sự phát triển của Ấn Độ trong tương lai sẽ không thể không tính tới châu Phi - thị trường có tính chất tương hỗ chặt chẽ đối với Ấn Độ trong các mục tiêu kinh tế và chính trị cụ thể của mình. Vì thế, chính sách của Ấn Độ đối với châu Phi những năm đầu thế kỷ XXI đã thể hiện mạnh mẽ quan điểm gần gũi, coi trọng nhau trên tinh thần chia sẻ, giải quyết các vấn đề chung và dần dần nâng cấp quan hệ giữa Ấn Độ với từng nước châu Phi.

3. Sự cạnh tranh giữa Trung Quốc và Ấn Độ tại châu Phi

Theo nhận định từ phía báo chí Trung Quốc, cả Trung Quốc và Ấn Độ đều rất hứng thú với châu Phi. Và rằng, họ thích sử dụng chính sách “ngoại giao yên lặng” tại châu Phi.⁸ Các chuyên gia phân tích kinh tế và chính trị Trung Quốc nhận định rằng, “thế kỷ Thái Bình Dương” của Trung Quốc sẽ tồn tại

không lâu nữa, vũ đài kinh tế tiếp theo của thế giới chính là Ấn Độ Dương. Ấn Độ chính là mục tiêu của Trung Quốc, nếu đi trước một bước Trung Quốc sẽ có những ưu thế cạnh tranh mới.⁹

Thực tế là người Ấn Độ đã xuất hiện ở châu Phi từ khá lâu, từ xưa đến nay, các giao dịch thương mại của Ấn Độ thông qua Ấn Độ Dương đã trở nên rất thịnh vượng. Vì thế nên Trung Quốc không thể coi nhẹ Ấn Độ. Trước hết, xét về lâu dài, phương án tiếp cận châu Phi của Ấn Độ và Trung Quốc hoàn toàn không giống nhau. Trong khi con đường mà Trung Quốc lựa chọn tại châu Phi là hoàn toàn mới mẻ - đó là đầu tư vào cơ sở hạ tầng với nguồn vốn bỏ ra tương đối lớn thì con đường chủ yếu đến châu Phi của Ấn Độ chính là quan hệ thương mại. Chính nhờ vào đầu tư thương mại mà con đường đến châu Phi của Ấn Độ trở nên ngắn hơn. Các quốc gia châu Phi đang nổi lên với tư cách một thị trường lớn cho hàng hóa của Ấn Độ vào lúc các nước này đạt được sự tăng trưởng mạnh. Một quan chức Ấn Độ đã nói: “Nếu Trung Quốc chú trọng đầu tư và các khoáng sản của châu Phi, thì Ấn Độ chú trọng nhiều hơn đến các quan hệ đối tác kinh tế đôi bên cùng có lợi”.¹⁰

Ấn Độ cũng muốn tận dụng nguồn tài nguyên dồi dào của châu Phi cho nền kinh tế đang tăng trưởng của mình. Song, Ấn Độ hiện phải cạnh tranh ráo riết với Trung Quốc về mặt này, nhất là về các nguồn năng lượng. Một chuyên gia về châu Phi tại trường đại học Jawaharlal Nehru ở New Delhi, ông A.K. Pasha nói rằng “châu Phi đang trở thành một trung tâm dầu khí mới trên toàn cầu”.¹¹ “Sự tăng trưởng kinh tế

nhanh chóng của Ấn Độ buộc nước này phải có những nguồn năng lượng an toàn, cả về dầu hỏa lẫn khí đốt, cách xa vùng Vịnh hay dao động. Nhiều thỏa hiệp đã được chung quyết với các nước như Ai Cập, Lybia, Algeri và Nigeria, và nay chúng ta đang nhắm vào Angola và Gabon”¹²

Những năm đầu thế kỷ XXI, Trung Quốc và châu Phi đã nhanh chóng mở rộng các mối quan hệ cả về kinh tế và chính trị, kể từ khi toàn thế giới bước sang thế kỷ mới. Sự vươn rộng của Trung Quốc tới châu Phi được tiến hành bởi nhiều doanh nhân, tập đoàn nhà nước cùng nhiều công ty thuộc sở hữu của chính quyền các tỉnh thành. Trong khi một số lượng nhỏ doanh nghiệp tư nhân chiếm ưu thế trong đầu tư vào thương mại và sản xuất, thì các công ty nhà nước thường đầu tư vào các dự án cơ sở hạ tầng và khai khoáng. Trong những gói đầu tư kết hợp, các thể chế và các công ty nhà nước hợp tác chặt chẽ với nhau. Chính phủ Trung Quốc không trực tiếp can thiệp vào quyết định đầu tư của các doanh nghiệp nhà nước nhưng giúp đỡ và khích lệ họ bằng hình thức hỗ trợ tài chính và ngoại giao. Ngân hàng China Exim Bank là một nguồn cung cấp tài chính chủ chốt cho các dự án ở châu Phi của nhóm doanh nghiệp nhà nước. Hồi tháng 5/2007, China Exim Bank cam kết sẽ trao cho châu Phi các khoản vay xấp xỉ 20 tỷ USD trong vòng 3 năm tới. Trong khi đó, năm 2006, Ngân hàng Thế giới phê chuẩn các dự án trị giá 4,8 tỷ USD cho châu Phi.¹³

Còn về lĩnh vực thương mại, kim ngạch xuất nhập khẩu giữa Ấn Độ với các nước châu Phi đang gia tăng đều đặn và đạt tới mức hơn 20 tỷ USD trong năm 2006. Tuy

nhiên, mức này còn rất thấp so với tiềm năng, trong khi đó kim ngạch xuất nhập khẩu của Trung Quốc với châu Phi lên tới 55 tỷ USD trong cùng thời kỳ. Đầu tư của Trung Quốc vào châu Phi hiện nay ước tính khoảng 1,5 tỷ USD một năm, có ít nhất 700 doanh nghiệp Trung Quốc đã đầu tư, triển khai các dự án của mình tại châu lục này. và thương mại của Trung Quốc với châu Phi là gần 50 tỷ USD.¹⁴

Rõ ràng rằng Trung Quốc và Ấn Độ giờ đây không chỉ được nhìn với tư cách là những nước cạnh tranh với nhau mà còn như những nước đóng góp tới sự phát triển, tăng trưởng bền vững đối với nền kinh tế thế giới nói chung, châu Phi nói riêng. Hơn nữa, điều này được ủng hộ bởi những sáng kiến ngoại giao để giải quyết các xung đột khu vực ở châu Phi. Có thể nói mối quan hệ tam giác Trung Quốc, Ấn Độ và châu Phi có tầm ảnh hưởng chiến lược tới việc liên kết thực hiện kinh tế ở cả châu Á và châu Phi. Trong một thế giới năng động như hiện nay, những chính sách đơn phương và đa phương của Trung Quốc và Ấn Độ phải được tiếp cận trong quan hệ của chính nền kinh tế chính trị đối nội và đối ngoại của họ.

Tóm lại, sự cạnh tranh vị thế giữa Trung Quốc và Ấn Độ tại châu Phi hiện nay là một thực tế, nó thể hiện rõ nét tư duy kinh tế chính trị của thời đại toàn cầu hoá và nhu cầu của sự phát triển. Trong những năm đầu thế kỷ XXI, khi quan hệ quốc tế ngày càng phát triển sâu rộng và phản ánh sự tham gia rộng rãi của tất cả các chủ thể trong đó có các nền kinh tế mới nổi và cũng là những gã khổng lồ của nền kinh tế thế giới như Trung Quốc và Ấn Độ thì bất kỳ quốc gia, khu vực

hay châu lục nào cũng khó mà nằm ngoài vòng kiểm soát của chúng. Châu Phi nổi lên như một vùng đất đầy hứa hẹn – giàu tài nguyên, mang trong mình mong muốn tự thân của sự phát triển giàu mạnh, rất cần sự đầu tư từ phía bên ngoài để thực hiện mục tiêu của mình. Điều đáng bàn là Trung Quốc và Ấn Độ tìm đến châu Phi không chỉ với vai trò kinh tế của những nhà đầu tư, khai thác thị trường mà còn với vai trò chính trị của các cường quốc mới nổi và ngày càng muốn phát huy ảnh hưởng ra bên ngoài. Sự thành

công của bất kỳ nước nào tại châu Phi cũng đều chứng tỏ thực lực và ảnh hưởng thực tế của họ. Khi quyết định đầu tư khai thác vào bất kỳ vùng đất nào thì vấn đề đặt ra đầu tiên bao giờ cũng là vấn đề lợi ích. Trung Quốc và Ấn Độ đều là các quốc gia có lịch sử lâu dài và là các chuyên gia kỳ cựu trong việc này. Điều quan trọng là từ phía châu Phi, cần phải tận dụng được mối quan hệ cạnh tranh trước hết không chỉ giữa Trung Quốc và Ấn Độ tại đây mà còn với nhiều chủ thể khác trên thế giới lúc này và mai sau.

Chú thích:

¹ Quan hệ Trung Quốc và Phi Châu, <http://www.diendan.org/the-gioi/trung-quoc-va-chau-phi/>

² Simon Roughneen, "Influence anxiety: China's role in Africa." *ISN Security Watch*, http://www.isn.ethz.ch/news/sw/details_print.cfm?id=15837.

³ Phạm Minh Sơn (2008), *Chính sách đối ngoại của một số nước lớn trên thế giới*. Nxb. Lý luận chính trị, Hà Nội, tr. 88.

⁴ Quan hệ Trung Quốc và Phi Châu, <http://www.diendan.org/the-gioi/trung-quoc-va-chau-phi/>

⁵ Ấn Độ chủ trì hội nghị thượng đỉnh Ấn Độ-Châu Phi, <http://www.voanews.com/vietnamese/archive/>

⁶ <http://www.asset.vn/TinTheGioi/kinhtequocte/2571.asset>

⁷ Ấn Độ dành nhiều ưu đãi cho châu Phi, <http://www.sbsc.com.vn/news/print.do?id=14259>

⁸ *China and India: Competition between Tiger and the Dragon*, <http://www.punjabnewslines.com/>

⁹ *China and India: Competition between Tiger and the Dragon*, <http://www.punjabnewslines.com/>

¹⁰ Ấn Độ dành nhiều ưu đãi cho châu Phi, <http://www.sbsc.com.vn/news/print.do?id=14259>

¹¹ Ấn Độ chủ trì hội nghị thượng đỉnh Ấn Độ-Châu Phi, <http://www.voanews.com/vietnamese/archive/>

¹² Ấn Độ chủ trì hội nghị thượng đỉnh Ấn Độ-Châu Phi, <http://www.voanews.com/vietnamese>

¹³ Châu Phi "oằn mình" gánh hậu quả "đầu tư" của Trung Quốc, <http://vietnamnet.vn/thegioi/>

¹⁴ <http://www.voanews.com/english/Africa/Analysts-Explain-Significance-of-Evolving-Relationship-Between-China-and-Africa.cfm>

Tài liệu tham khảo

1. Bùi Thị Hải Yến (2006), *Giáo trình Địa lý Kinh tế - Xã hội thế giới*, Nxb Giáo dục, Hà Nội
2. Kim Ngọc (Chủ biên), *Kinh tế thế giới 1996, Đặc điểm và Triển vọng*, Nxb Chính trị Quốc gia
3. Phạm Minh Sơn (2008), *Chính sách đối ngoại của một số nước lớn trên thế giới*. Nxb Lý luận chính trị, Hà Nội
4. Simon Roughneen, *Influence anxiety: China's Role in Africa*, ISN Security Watch, <http://www.isn.ethz.ch>
5. *Analysts, Explain, Significance of Evolving Relationship Between China and Africa*, <http://www.voanews.com>
6. Ấn Độ dành nhiều ưu đãi cho châu Phi, <http://www.sbsc.com.vn>
7. Ấn Độ chủ trì hội nghị thượng đỉnh Ấn Độ-Châu Phi, <http://www.voanews.com>
8. Châu Phi "oằn mình" gánh hậu quả "đầu tư" của Trung Quốc, <http://vietnamnet.vn>
9. *China and India: Competition between Tiger and the Dragon*, <http://www.punjabnewslines.com>
10. *Quan hệ Trung Quốc và Phi Châu*, <http://www.diendan.org>